

Podněty J. A. Komenského Všenápravy a Vševýchovy pro současné pedagogické vzdělávání učitelů

Vladimír Krejčí

Jestliže někteří badatelé díla J. A. Komenského uzavírají jeho myšlení do 17. století a analyzují konkrétně historické souvislosti do dějů výhradně minulých, uzavírají se transcendentnu myšlenkového univerzalizmu. Genetické metody umožňují pochopit transcendentnost myšlení geniálních osobností a vyjádření všelidských hodnot, které překračují prostor a čas. .

Vlastnost univerzalizmu v díle Komenského nám umožňuje přesněji reflektovat základní problémy současného života, tedy i pedagogických problémů naší školy. Jedním z takových závažných problémů je, jaké učitele vychovávat pro naše budoucí školství v současných podmínkách lidstva i specifických podmínkách naší země.

Učitel, jeho osobnost, profesionální schopnosti a morální standard určují i charakter výchovy a vzdělání, charakter škol i celého školského systému.

J. .A. Komenský ve svém životním vývoji změnil základní funkci výchovy a vzdělání. Ve Velké didaktice je to ještě funkce přípravy na život a práci ve společnosti, která má být ukončena na počátku dospělosti, nebo v raném mládí (do 24 let). Ve Vševýchově je výchova a vzdělání již přímo funkcí života a trvá celý život. Výchova a vzdělání má především obecně lidské hodnoty, jsou dílnami lidskosti, které postatně zasahují a určují štěstí, či neštěstí člověka i celého lidského společenství. Z této univerzální funkce vdělávání (kultivování) vyrůstá dílo Vševědné a Všenápravné. Nemůžeme proto ani pro dílčí společenské a lidské problémy nalézt odpovědi, náměty a inspirace v jednotlivých dílech pedagogických (Česká didaktika, Velká didaktika, Škola pansofická, Metoda jazyků nejnovější, Škola hrou, Vševýchova), ale v syntetizujícím díle Obecná porada o nápravě věcí lidských, kde Komenský promyslel a prožil, procítil smysl výchovy a vzdělání ve svém dramatickém životě i životě svých svěřenců v Jednotě

českých bratrů. Obracíme se k inspiraci především k Všenápravě, Vševědě a Vševýchově.

Dát životu lidský smysl je cílem Vševýchovy, vytvořit podmínky pro důstojný život všech lidí, zbavit lidi strachu z válek a válek samotných, jako násilných prostředků řešení rozporů v zájmech a pro vytvoření materiálních i duchovních prostředků tvořivou prací všech. Nejde o utopický program, ale o program okamžité nápravy. Dílny lidskosti mohou však být utvářeny jen lidmi kultivovanými a vzdělanými. Ve školách to musí být učitelé vychovaní na nejvyšším stupni školské soustavy - v akademii.

V sedmé kapitole Pampadie nazvané Všeučitelství, to jest o univerzálních vzdělavatelích, učitelích vševědných... Komenský vysvětluje, že jsou to učitelé, kteří přivádí k dokonalosti lidskou přirozenost (7:102). Přirovnával nároky na ně k apoštolům Kristovým a zdůrazňoval, že se musíme postarat, aby takovými mohli být. Stanovil tři podmínky, aby stačil, uměl a chtěl:

- 1) aby učitel byl takový, jakým má učinit žáka,
- 2) aby znal způsob, jak jiné takovými učinit,
- 3) aby byl horlivý ve své práci.

Komenský uvádí postup, jak přípravu takových učitelů řešit:

- provádět výběr uchazečů,
- správně je vyučit ke způsobilosti učit jiné,
- vytvořit předpoklady sebepoznání, sebezdokonalení a sebeovládání.

Dnes po odstranění násilností při volbě povolání vznikají lepší možnosti výběru i pro učitelskou profesi. Nelze sledovat jen formální vzdělání na střední škole, ale hodnotit především kvalitativní zřetely v úrovni obecné vzdělanosti, obecné vychovanosti a úroveň sociálně mravních postojů a jednání.

Vznikají tedy tři odruhy otázek:

- jak objektivizovat zjišťování předpokladů pro učitelskou profesi,
- jak realizovat přípravu učitelů,
- jak hodnotit úspěšnost a neúspěšnost v pedagogické praxi.

K prvnímu okruhu otázek Komenský požaduje zjištění: počestnosti (před lidmi po všech stránkách bezúhonné chování), vážnosti (aby vše konali s nejlépe možnou přísností), přičinlivosti (aby se nikdy nemuseli stydět pro svůj úřad a neklesali pod jeho tíhou) a moudrosti (aby uměli sjednat pevný řád i před zrůdnými jedinci). Jde o vlastnosti, o které je třeba

neustále usilovat, upevňovat a obnovovat, jsou-li opomíjeny. Realnost takového výběru je problematická na počátku přípravy, ale lze ji korigovat v průběhu přípravy přirozenou diferenciací, případně odmítnutím kvalifikace před ukončením přípravy.

Ke druhému okruhu otázek se Komenský vyjadřuje zcela jasně. Příprava na učitelskou profesi musí být taková, aby zajistila:

1. znalost všech cílů výchovy a vzdělání,
2. znalost a dovednost využít všech prostředků vedoucích k cíli,
3. dovednost a schopnost využít veškeré rozmanitosti metod.

Cíle Komenský rozlišuje na všeobecné (všechny cíle povolání) a speciální (cíle vztahující se ke konkrétní učitelské profesi). Jednota cílů všeobecných a speciálních pak umožňuje "obnovit ztracenou dokonalost svobodné vůle, jež záleží ve volbě dobra a zamítání zla, tak, aby lidé poznali pravdivé, chtěli dobré a konali potřebné" (7:103) Máme zde prototyp programu výchovy k lidskosti, který vychází z Komenského souběžnosti trojího jsoucna, tj. cvičení mysli, řeči a ruky. Gnozeologickým postupem pak je poznání věcí smysly, zkušeností (příklady), posléze rozumem, což zajišťují přesná pravidla a konečně využití poznání v činnosti, čemuž napomáhají pokusy a přesné cviky. (7:107)

Zvládnutí profesní přípravy je charakterizováno postupem od jevové stránky k pochopení podstaty a jejího využití v činnosti. Nestačí tedy o výchově vědět, rozumět ji, ale naučit se jí provádět. Komenský nás upozorňuje na komplexnost učitelské profese a její přípravy. Obsah nemůže mít jen jednu funkci (informativní, formativní a instrumentální), ale všechny vzájemně propojené. Odbornost učitelské profese je nejen předmětová, aprobační, ale i filozofická, pedagogická, psychologická a metodická. Vztahuje se vždy k osobnosti vychovávaného v jeho obecných i specifických vývojových podmínkách (věkových i individuálních). Všichni učitelé jsou závislí na profesionálním systému přípravy. Přípravu není proto možné separovat podle jednotlivých stupňů školské soustavy, neboť zde platí především obecné předpoklady učitelské profese. Někteří současní iniciátoři kladou důraz jen na specifické rysy přípravy učitelů jednotlivých stupňů školské soustavy, hlavně u učitelů středoškolských.

Třetí oblastí problémů je hodnocení úspěšnosti a neúspěšnosti v pedagogické praxi. Komenský zdůrazňuje sebezdokonalování ve využívání znalostí, dovedností, schopností a vlastností osobnosti ve výchovné práci. Měřítkem je sebereflexe a tvořivost učitele, hodnocení výkonu a motivace

žáků, spontánnost a radostnost výchovného dění. Zde je na místě položit otázku, zda takovéto hodnocení je možné již v průběhu přípravy na učitelskou profesi nebo až při vlastním pedagogickém působení ve škole. Domníváme se, že k takovému hodnocení lze dospět až po delším čase. Zkouška způsobilosti musí být komplexní a odrážet perspektivu výkonu a jeho zlepšování, čehož lze těžko dosáhnout při malé časové dotaci praktických činností. V zahraniční literatuře se vymezuje spodní hranice pedagogické praxe průměrně 150 - 180 hodin, v nichž probíhá přísné hodnocení studentů. V minulosti se u nás učitelská způsobilost zjišťovala zkouškou po 1 - 3 letech učitelské praxe ve škole.

Z našeho výkladu Komenského představy o výchově učitelů vyplývá:

1) že koncipování přípravy učitelů musí vycházet z funkce a cílů výchovy obecně i z cílů specifických, týkajících se jak obsahu, tak i věkových stupňů žáků;

2) příprava učitelů musí začínat empirickými poznatky a profesními dovednostmi. Teoretické poznatky mají funkce objasňující podstatu profesních činností;

3) teoretická příprava umožňuje nově přistupovat k výchově, používat nových přístupů a metod, vede k aplikaci, k pokusům a přesným nácvikům vedení žáků. Vytváří tak předpoklady ke zlepšování výchovné a vzdělávací práce a odstraňuje nedostatky;

4) příprava má více stupňů, které se liší hloubkou a šířkou porozumění pedagogickým jevům, žákům a situacím ve vzájemné komunikaci.

Z uvedených závěrů lze vyvodit koncepční východiska pro přípravu učitelů a pedagogických pracovníků.

Příprava učitelů směřuje k ovládnutí profese, ke kvalifikovanosti a profesní způsobilosti k výchově a vzdělávání různých věkových kategorií obvyvatel.

U vybraných pedagogických pracovníků je třeba dosáhnout ovládnutí teoretických a metodologických nástrojů vědeckého poznání, připravit je na vědeckovýzkumnou práci.

V současné době se mění statické, normativní chápání vývoje a výchovy v chápání dynamické, procesuální, interaktivní a komunikativní. Komenského dílo nám odhaluje toto chápání výchovy jako podstatný, ne-li prvotní předpoklad přestavvy společnosti. Výchova a vzdělání v duchu

Komenského Všenápravy je nejpodstatnější podmínkou šťastného života jedince i lidských společenství na celém světě.

Literatura

1. Čapková, D., Myslitelsko vychovatelský odkaz J. A. Komenského. Academia, Praha 1987
2. Čapková, D., Vztah obecného a zvláštního v pedagogickém myšlení Komenského. Studia Comeniana et historica č. 26, Uh. Brod 1983
3. Floss, P., Od divadla věcí k dramatu člověka. Profil, Ostrava 1970
4. Floss, P., J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku. Olomouc 1983
5. Jan Amos Komeňski a problemy współczesnej pedagogiki. Red. Leon Leja. UAM, Poznań 1974
6. Komenský, J. A., Všenáprava (Panorthosia). Přel. J. Hendrich, Praha 1950
7. Komenský, J. A., Všenáprava (Pampaedia). Přel. J. Hendrich, Praha 1948
8. Krejčí, V., Aktuálnost Komenského didaktického systému. SAK, Ostrava 1981
9. Kyrášek, J., Vývoj pedagogické soustavy J. A. Komenského. Rozpravy ČSAV 77/8, Praha 1967
10. Popelová, J., Komenského cesta k Všenápravě. Praha 1958
11. Rádl, E., Věda a víra u Komenského. Praha 1939
12. Vybrané spisy J. A. Komenského č. 4. Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských. SPN, Praha 1966